En rovfågelsklo från Gamla Skogsby på Öland

Av Ludvig Papmehl-Dufay, Linn Karlsson Reinhold och Per G. P. Ericson

Papmehl-Dufay, L., Karlsson Reinhold, L. & Ericson, P. G. P., 2025. En rovfågelsklo från Gamla Skogsby på Öland. (A raptor claw from Gamla Skogsby, Öland.) *Fornvännen* 120. Stockholm.

This paper proceeds from the excavations by Linnaeus University in 2019–2023 of a Migration Period house foundation at Gamla Skogsby, Öland, SE Sweden, situated in what was originally a large village with one of the largest Migration Period farms recorded on the whole island. The house and the excavation results are presented in brief, and in particular, the find of a raptor claw inside the house is given special attention. The claw is evaluated osteologically, identified as the claw of an eagle and suggested as an indication of prestige related to the local elite at the site. This is followed by an attempt to place the find in a larger context, with an evaluation of the find as a possible indication of falconry at the site in the Migration Period. The role of eagles in falconry is examined and the implications for this in connection with the falconry hypothesis at Gamla Skogsby are discussed. The find and the settlement at which it was made are then analysed in relation to a larger landscape context including important artefact finds, burials, settlements and fortifications, and the possible role of women in relation to falconry is discussed.

Keywords: Öland, Migration Period, Gamla Skogsby, elite settlement, prestige, falconry

Ludvig Papmehl-Dufay, Institutionen för kulturvetenskaper, Linnéuniversitetet, SE-391 82 Kalmar
ludvig.papmehl-dufay@lnu.se

Linn Karlsson Reinhold, Kemi- och teknikseksektionen, Spår 1, Nationellt forensiskt centrum, SE-581 94 Linköping
linn.karlsson-reinhold@polisen.se

Per G. P. Ericson, Enheten för bioinformatik och genetik, Naturhistoriska riksmuseet, Box 50007, SE-104 05 Stockholm
per.ericson@nrm.se

Inledning

Ölands järnåldersbebyggelse är framför allt känd genom omfattande ovan mark synliga lämningar uppförda i sten, som borgar, husgrunder och stensträngar (Stenberger 1933; Fallgren 2006). Tillsammans med motsvarande lämningar på Gotland ger det öländska materialet en unik inblick i samhällsorganisation och hierarkier under mellersta järnålder, inte minst de många husgrunderna och de hundratals gårdar och byar som än idag går att urskilja i landskapet (Fallgren 2006; 2008). Av de mer än 1 300 kända husgrunderna på ön har omkring 35 undersökts

Fig. 1. Karta över området kring Färjestaden på Öland med läget för järnåldersbebyggelsen i Gamla Skogsby markerat (stjärna). Karta: Ludvig Papmehl-Dufay. – Map of the area around Färjestaden on Öland with the location of the Iron Age settlement in Gamla Skogsby marked (star).

arkeologiskt helt eller delvis (Fallgren 1997, s. 63; 2006, s. 220). Merparten av undersökningarna genomfördes från början av 1900-talet fram till 1970-talet (Stenberger 1933; Hagberg 1976; 2008; Beskow Sjöberg 1977; 1978; Königsson 1978; Edling-Arnell 1978), och bara enstaka undersökningar har genomförts efter det (Fallgren 1993; Petersson 2009). Utifrån det synliga husgrundsmaterialet har en hierarkisk modell föreslagits, där den absoluta majoriteten av gårdarna antas ha varit små med upp till tre hus, medan en liten andel utgjorts av vad som kan beskrivas som storgårdar med fyra eller fem hus, där ett av husen vanligen sticker ut i storlek (Fallgren 2006). Ett 20-tal sådana storgårdar går idag att urskilja, spridda över hela ön. En av de största av dessa ligger strax söder om Ölands Skogsby på västra sidan av ön, i ett område som kallas Gamla Skogsby (fig. 1). Här höll Linnéuniversitetet sina arkeologiska fältkurser åren 2019–2023, där ett drygt 35 m långt hus från folkvandringstid nu har undersökts i sin helhet (Papmehl-Dufay 2020; 2021; 2022; 2023a; 2023b; 2024).

Bland de många fynden från undersökningarna, inte minst djurben (Reinhold 2020; 2023), kommer i det följande ett enskilt fynd att behandlas närmare. Det rör sig om en rovfågelsklo, som hittades innanför den norra långväggen ungefär i mitten av huset år 2021 och som visat sig vara ett av de mer spektakulära fynden som hittills framkommit på platsen. I det följande beskrivs huset och fynden över lag i korthet, varefter rovfågelsklon presenteras och beskrivs i detalj. Därefter följer en diskussion och en utblick i ett försök att sätta in fyndet i ett större sammanhang. Ansvarig för utgrävningen i Gamla Skogsby har varit Ludvig Papmehl-Dufay vid Linnéuniversitetet, den osteologiska analysen har genomförts av Linn Karlsson Reinhold vid Nationellt Forensiskt Centrum och bestämningen av fågelklon har gjorts av Per Ericson vid Naturhistoriska riksmuseet.

Järnåldersbebyggelsen i Gamla Skogsby

Fornlämningsområdet i Gamla Skogsby är ett av Ölands bättre bevarade bebyggelseområden från mellersta järnåldern med en mängd lämningar i form av husgrunder, stensträngar med mera. Mårten Stenberger karterade området på 1930-talet och identifierade tio husgrunder, en mängd stensträngar och några odlingsrösen, och nämnde samtidigt att hans kartering var att betrakta som en skiss då området var mycket övervuxet (Stenberger 1933, s. 93f). Husgrunderna numrerade han med romerska siffror, I–X. Den här aktuella husgrunden finns inte med i hans kartering, och har således fått benämningen Hus XI. I fornminnesregistret är den beskriven som en 10 x 10 m stor husgrund, med tillägget att den möjligen utgör östra delen av en större husgrund som då sträcker sig längre mot väster (L1956:5711).

Bland de mer framträdande lämningarna i området finns en ca 55 m lång husgrund (Hus IX), belägen inom vad som kan uppfattas som en storgård med åtminstone fem hus. Strax intill finns spåren av ytterligare en gård med åtminstone två hus och längre mot väster ytterligare fyra husgrunder som kan vara del i en eller två gårdar. En svårighet med bedömningen av antalet och storleken på gårdar är husens täta placering och deras inbördes kronologiska ställning, där det utan arkeologiska undersökningar och ordentliga dateringar många gånger är vanskligt att uttala sig om den eventuella samtidigheten enskilda hus emellan. Storleken på husen och antalet hus talar hur som helst starkt för att bebyggelsen i Gamla Skogsby representerar en högstatusmiljö under mellersta järnålder, enligt Jan-Henrik Fallgren rent av en av de största järnåldersgårdarna vi känner till inte bara på Öland utan i hela Skandinavien (Fallgren 2024). Några arkeologiska undersökningar var dock fram till år 2019 inte företagna på platsen.

Lyfter man blicken något, framstår den storslagna bebyggelsens läge på mellersta västra Öland som synnerligen intressant. Den bevarade bebyggelsen i Gamla Skogsby ligger något indragen mot öster från det höjdkrön som utgörs av västra landborgen och som löper i nord-sydlig riktning längs med stora delar av Ölands västra sida. Antalet synliga gravar i området är idag förhållandevis få, och inskränker sig till några spridda enstaka eller mindre ansamlingar av högar, stensättningar och resta stenar längs vägen genom Skogsby samhälle och söderut. Av äldre fynd framgår dock att antalet gravar tidigare varit betydligt större. Inom det som idag är Skogsby samhälle har ett dussintal gravar undersökts arkeologiskt, varav ungefär hälften genom fyndens sammansättning kunnat dateras till romersk järnålder, bl.a. två vapengravar (Rasch 1991, s. 222ff). På landborgskrönet vid Kråketorp strax söder om Skogsby undersöktes 1987 delar av ett gravfält med minst fem gravar, med totalt nio gravgömmor där föremålsfynden antyder en datering till yngre förromersk och äldre romersk järnålder (Rasch 1991, s. 228ff). Strax väster om bebyggelseområdet i Gamla Skogsby undersöktes 1983 en hästgrav som ^{14}C-daterats till folkvandringstid (Schulze 1988; Rasch 1991, s. 258). Precis intill hästgraven finns fortfarande idag tre större högar (ca 20 m i diameter), några resta stenar samt uppgifter om en handfull stensättningar och större högar som idag inte längre är synliga. Geofysiska undersökningar i området har visat ett stort antal anomalier som vittnar om att de idag synliga lämningarna bara utgör en bråkdel av det som finns/har funnits här (Papmehl-Dufay et al. under arbete). Sammantaget kan konstateras att det ca 500 m väster om järnåldersbebyggelsen i Gamla Skogsby har legat ett långsträckt gravfält med stort tidsdjup som ursprungligen sträckt sig över flera km längs med landborgskrönet och som troligen omfattat flera hundra gravmonument.

I närområdet finns fyndplatserna för flera av Ölands mest spektakulära järnåldersfynd, bl.a. den berömda guldhalskragen från Färjestaden, den stora solidusskatten i Björnhovda och de vendeltida Torslundaplåtarna som alla finns inom en fem kilometers radie från bebyggelsen i Gamla Skogsby. Flera andra spektakulära fynd från mellersta och yngre järnåldern har gjorts i närområdet, bl.a. flera enskilda fynd av romerska guldmynt och en guldberlock från romersk järnålder (Papmehl-Dufay 2012, s. 26f). Omkring åtta km mot nordost från Gamla Skogsby ligger dessutom Ölands största forn-

borg, Gråborg som ofta framhålls som en central samlingsplats mitt i en av öns rikaste storbygder (Fallgren 2008). När högstatusmiljöer på denna del av Öland diskuterats har fokus så gott som alltid varit på Björnhovda ca fem km norrut från Gamla Skogsby (t.ex. Herschend 1980a; Fabech 1997; Erlandsson 2010). Genom utgrävningar 1968–1969 kunde Ulf-Erik Hagberg konstatera lämningar efter en folkvandringstida bebyggelse uppe på landborgen i Björnhovda, vilket sattes i samband med fyndplatsen för Torslundaplåtarna och ansågs bekräfta de tidigare antagandena om en centralplats här under folkvandringstid och vendeltid (Hagberg 1976; 2008). Ulf Näsman och Charlotte Fabech har genom bl.a. metalldetektering i området senare argumenterat för att denna centralplats i själva verket varit central för hela Öland, samt att den haft kontinuitet genom vikingatid och in i medeltid (Fabech & Näsman 2015, s. 125).

De kända lösfynden i anslutning till själva bebyggelseområdet i Gamla Skogsby är få, men inkluderar tre solidusmynt som hittats på 1800-talet i åkrar norr om den nu kända bebyggelsen (Stenberger 1933) och två fingerringar i guld som ska vara hittade någonstans på Skogsbys marker (Herschend 1980b, s. 265f; Fallgren 2006). I närområdet finns vidare flera arkeologiskt intressanta ortnamn, såsom Torslunda, Eriksöre, Karlevi, Torshorvan, Lokehorvan, Ingefreds sten m.fl., som på olika sätt vittnar om närvaron av en utpräglad högstatusmiljö under yngre järnålder (Brink 1999, s. 431; Fallgren 2006; Vikstrand 2022, s. 94). Sett till de bevarade synliga bebyggelselämningarna kan Gamla Skogsby mycket väl utgöra kärnan i en sådan miljö, något som hittills till stor del förbiseetts.

Hus XI i Gamla Skogsby

Det nu undersökta Hus XI utgörs av ett treskeppigt långhus, beläget direkt intill det 55 m stora Hus IX och liksom detta orienterat i öst-västlig riktning (fig. 2). Hus XI har efter fem säsongers undersökningar konstaterats vara drygt 35 m långt från gavel till gavel och omkring nio meter brett (inre bredd ca 6,2 m). Området innanför stenväggarna, totalt ca 200 m^2, har nu undersökts i sin helhet liksom en mindre yta direkt utanför den västra gaveln. Väggarna utgörs av en 1,3 m bred skalmur, med två ingångar belägna i varsin ände av den södra långsidan. I mittskeppet har fyra eldstäder konstaterats, varav två utgjorts av kalkstenshällar som fungerat som eldpallar. Innanför den norra långsidan fanns i mitten av huset två kantställda kalkstenshällar stående vinkelrätt mot väggen, som först tolkades som ett djurbås men som senare omvärderats som möjligen fundamentet till ett högsäte (Papmehl-Dufay & Fallgren under arbete). I husets västra tredjedel märks en golvläggning av plana kalkstenshällar, och innanför de båda ingångarna finns likaledes kalkstenshällar utlagda. Även utanför huset är delar av ytan stenlagd, mest tydligt utanför västra gaveln där en 1,3 m bred mur omsluter en vällagd stenläggning som tycks fortsätta runt hörnet och utanför den södra långsidan där husets båda ingångar är belägna. Undersökningarna 2019–2023 har visat att Hus XI har byggts under 400-talet e.Kr., det har brunnit och byggts upp igen på samma plats och sedan återigen brunnit ner, troligen under 500-talet (Papmehl-Dufay 2024).

Fynden från Hus XI domineras av djurben, till allra största delen från tamdjur som får/get, svin och nötboskap. Hästben finns rikligt representerat i enskilda kontexter, men är annars tämligen sparsamt förekommande. Den höga andelen ben från svin och den höga andelen juvenila svin har tolkats i termer av en högstatusmiljö och gästabudsmat (Reinhold 2020; 2023; Papmehl-Dufay 2020; 2021). Flera benrika kontexter har tolkats i termer av offerritualer, som går att knyta såväl till husets uppförande och ombyggnad som till dess övergivande. I två takbärande stolphål, representerande två olika faser i husets användningstid, hittades stora mängder obrända fårben från minst ett respektive fyra hela får (Jonsson 2021; Papmehl-Dufay 2021; Reinhold under arbete). I ett mycket benrikt ca 10 cm tjockt lager täckandes den centrala eldstaden i huset fanns omkring 6,5 kg delvis brända djurben från nöt, svin, får/get och häst. Den höga andelen hästben i detta lager avviker från artfördelningen i huset i övrigt. De ben från häst som finns representerade indikerar att det kan röra sig om en och samma individ, som av

Fig. 2. Plan över den centrala delen av bebyggelseområdet i Gamla Skogsby med det undersökta hus XI markerat. Karta: Ludvig Papmehl-Dufay. – Plan of the central part of the settlement area in Gamla Skogsby with the excavated house XI marked.

huggmärken att döma dessutom har blivit halshuggen (Reinhold 2020; Papmehl-Dufay 2021). Benfragment från hästkranium och flera köttrika delar saknas. Deponeringen av benlagret ovanpå eldstaden har gjort denna obrukbar. Detta, i kombination med att åtminstone en häst delvis konsumerats, dess huvud har avlägsnats och förts bort (deponerats på annan plats?), har lett till tolkningen att benlagret representerar rituella handlingar i form av ett stängningsoffer i samband med att huset slutligen brändes ner (Papmehl-Dufay 2024).

Vid sidan av djurbensmaterialet är mängden hushållskeramik från Hus XI i det närmaste unik, med 14 mer eller mindre kompletta kärl liggandes längs med väggarna i öster, söder och väster (Papmehl-Dufay 2021; Sjöberg 2022; Stilborg 2024). Keramiken kan stratigrafiskt knytas till husets sista användningsfas, och dess deponering längs med väggarna, till synes huller om buller och i några fall upp och ner, har tolkats som ett resultat av nedrasade hyllor på vilka krukorna stått. Även detta har troligen samband med en destruerande brand i samband med att huset överges.

Utöver dessa massmaterial är föremålsbeståndet från Hus XI förhållandevis varierat (se Papmehl-Dufay 2020; 2021; 2022; 2023a; 2023b; 2024), med bl.a. ett stort antal brynen, en större slipsten, ett antal facetterade malstenslöpare och en större malstensunderliggare, fem pärlor i glas, bärnsten och brons, tre agraffknappar i brons, en handfull kamfragment, fyra vävtyngder, två nålar i ben/horn, en syl i brons, en skärva från en glasbägare samt ett antal järnföremål. Bland de sistnämnda märks en kniv med

Fig. 3. Området innanför norra långväggen på hus XI med de två kantställda kalkstenshällarna överst i bild, slipstenen hitom dessa samt stensamlingen närmast i bild. Foto: Lennard Armstrong. – The area inside the north long wall of house XI with the two erected limestone slabs at the back of the picture, the grinding stone in the centre and the collection of stones at the front.

delvis bevarat träskaft, en stor håleggad mejsel och en navare (skedborr). Ett uppseendeväckande fynd utgörs av tre miniatyrföremål i järn i form av en mejsel, en spjutspets och en lie, som påträffades tillsammans i eller direkt utanför väggmuren i husets västra gavel och som i likhet med fårdeponeringarna i stolphålen tolkats som ett byggnadsoffer (Papmehl-Dufay 2024). Offerfynden från hus XI i Gamla Skogsby kommer att behandlas mer ingående i ett annat sammanhang (Papmehl-Dufay et al. under arbete).

Medan föremålsfynden från huset därmed får betraktas som tämligen talrika, är de utpräglade högstatusföremålen få. Ädelmetaller saknas helt och bland fynden som nämnts ovan kan i princip bara glasskärvan, som troligen representerar en Snartemobägare, räknas hit. Dock finns bland djurbensmaterialet ett fynd som av allt att döma sällar sig till denna kategori.

Rovfågelsklon

Ungefär mitt på och direkt innanför den norra långväggen undersöktes år 2021 en stensamling, bestående av ett flertal 3–9 dm stora kalkstenshällar i två skikt med mindre sten emellan (Papmehl-Dufay 2022, s. 41) (fig. 3). Stensamlingen uppfattades som en medveten konstruktion, möjligen någon form av fundament, och betraktades som hörande till husets yngsta brukningsfas. Precis intill, mot väster, låg en större slipsten i sandsten med tre sidor täckta av slipade ytor och slipskåror, och bortanför denna stod de båda ovan nämnda kalkstenshällarna vinkelrätt mot den norra långväggen (fig. 4). I fyllningen till stensamlingen hittades träkol och djurben, däribland en klo (phalanx III) från en rovfågel tillhörande familjen Accipitridae, hökartade fåglar (fig. 5). Den tämligen eroderade klon, som mäter 27 mm från ledyta till spets, uppfattades i

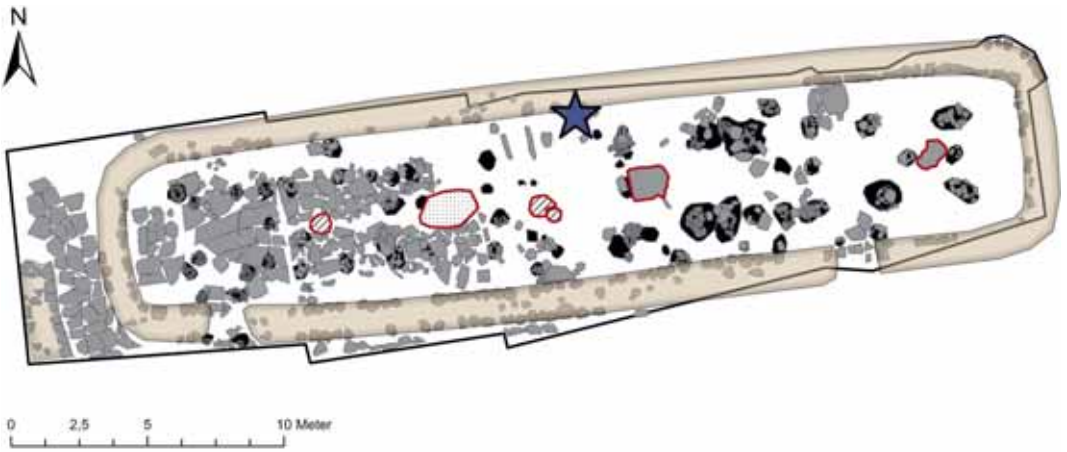

Fig. 4. Plan över hus XI med fyndplatsen för rovfågelsklon markerad (blå stjärna). Svarta markeringar: stolphål, röda markeringar: härdar och kokgropar, grå markeringar: stenar. Karta: Magdalena Svensson-Frey. – Plan of house XI with the find spot of the raptor claw marked (blue star). Black: post-holes, red: hearths and cooking pits, grey: stones.

Fig. 5. Rovfågelsklon från Gamla Skogsby. Klon mäter 27 mm från ledyta till spets. Foto: Linn Karlsson Reinhold. – The raptor claw from Gamla Skogsby. The claw measures 27 mm from the joint surface to the tip.

ett inledande skede som en hundklo och det var först efter noggrann osteologisk undersökning av Linn Karlsson Reinhold som klon identifierades som en fågelklo. Kontakt togs med Per Ericson som gjorde bestämningen med hjälp av Naturhistoriska riksmuseets stora samling av fågelskelett, där klon jämfördes med motsvarande klo hos alla i Sverige vanligt förekommande fågelarter. Klons form och betydande storlek utesluter alla andra arter än havsörn och kungsörn, men det går inte att med säkerhet avgöra vilken av dessa som klon härrör från. Båda arterna förekom på Öland under järnåldern (Ericson & Tyrberg 2004). De längsgående rännor som syns på sidorna av klon förbryllade vid en första anblick men förklaras av att benet delvis är eroderat, vilket har exponerat de båda kanaler för nerver och blodkärl (*sulci neurovasculares*) som finns inne i klon. Utifrån den osteologiska analysen kan vi således räkna med att klon härrör från en kungsörn eller en havsörn. Inga andra ben från rovfåglar har identifierats i benmaterialet från Gamla Skogsby.

Talisman eller dresserad örn?

Hur ska vi förstå förekomsten av en örnklo i hus XI i Gamla Skogsby? Dess läge inne i huset, kontextuellt kopplat till det yngsta brukningslagret, gör det rimligt att utesluta att den hamnat där på naturlig väg. Det är inte heller rimligt att betrakta örnen som matrester, vilket

kan antas gälla för den absoluta merparten av övrigt benmaterial på platsen (Prummel 2018, s. 469). Att örnen på något sätt varit en del av det kulturella sammanhanget under folkvandringstid kring det aktuella huset får därmed anses säkert. Utifrån klons stratigrafiska läge kan 500-talet anses som troligt, men en mer exakt datering än så är svårt att ge i nuläget. Miljön som sådan kan redan utifrån det synliga husgrundsmaterialet betraktas som en storgård av rang med lämningar efter ett av Skandinaviens största bevarade järnåldershus precis intill det här aktuella 35 m långa huset. Det finns således alltså anledning att tro att bebyggelsen i Gamla Skogsby huserat människor ur samhällets sociala och ekonomiska elit under folkvandringstid. Medan utgrävningarna av Hus XI inte resulterat i några större mängder utpräglade högstatusföremål, finns andra observationer som stärker intrycket av en storgårdsmiljö och som även antyder att huset i sig delvis kan ha fungerat som en hallbyggnad (Papmehl-Dufay 2024). Sett i detta sammanhang är örnklon av stort intresse.

Oavsett om det rör sig om en havsörn eller en kungsörn är klon att betrakta som ett ovanligt och uppseendeväckande fynd. Sett till det sociokulturella sammanhanget ligger en tolkning av örnen som en högstatussymbol nära till hands. Som framgår nedan finns flera exempel från olika perioder där örnklor bearbetats och använts som amuletter, vilket i sig kan antas signalera en betydande status och skyddande kraft helt oavsett vilken sorts örn det rör sig om. Klon från Gamla Skogsby har en eroderad yta, men den är av allt att döma inte bearbetad vilket kan tala emot att den skulle ha fungerat som en amulett. En annan och kanske mer spännande möjlighet är att det i stället rör sig om en rovfågel dresserad för jakt (se nedan). Baserat på fåglarnas beteendemönster kan havsörn i detta sammanhang anses mindre trolig, då den inte alls lämpar sig för ändamålet. Havsörnen håller sig gärna nära vatten, är till stor del asätare och livnär sig annars mest på fisk och sjöfågel. Kungsörnen däremot är en aktiv jägare i öppna marker, som gärna jagar ifatt harar, rådjur, rävar och andra byten och som traditionellt har använts i falkeneringssammanhang, inte som ett optimalt jaktdjur men som en mycket kraftfull statussymbol av absolut högsta klass (Wenzel 1996, s. 75f).

Medan vi fortsatt inte kan artbestämma klon närmare än till örn, och örnens roll i falkenering i Skandinavien under 500-talet hittills inte finns säkert belagd, vill vi i det följande ändå utforska hypotesen att fyndet i Skogsby representerar en kungsörn, att denna dresserats för falkenering och att den utgjort en mycket kraftfull statussymbol för ledande personer på den folkvandringstida storgården i Gamla Skogsby.

Falkenering

Jakt med dresserade rovfåglar, falkenering, är en metod som av allt att döma når Europa österifrån i samband med stora folkomflyttningar under 400-talet (Gersmann & Grimm 2018). De äldsta skriftliga beläggen för metoden i Europa är från 500-talet och nämner lagar som anger böter för den som har ihjäl någon annans falk (Müller 1993, s. 432; Dusil 2018). Straffets storlek står i proportion till hur effektiv fågeln är och hur stora byten den kan nedlägga. Att falkjakt redan vid denna tid reglerats i lagar i Europa visar att metoden varit spridd inte minst i aristokratiska kretsar (Prummel 1997).

En rad rovfågelsarter har traditionellt använts för falkenering, som duvhök, pilgrimsfalk, jaktfalk, sparvhök och stenfalk. Olika arter har använts för olika typer av jakt i olika typer av miljöer, men de olika arterna har också av allt att döma haft tydliga symboliska laddningar (se nedan). Örn tycks inte varit vanligt förekommande som dresserad jaktfågel i Europa under förhistorisk tid, men har använts för jakt av bl.a. räv i Centralasien (Richter 2018, s. 56). Att örn trots allt förekommer men är så sällsynt i det skandinaviska gravmaterialet från yngre järnålder (se nedan) har ansetts tyda på att örnen använts i falkenering men att den där framför allt fungerat som en ytterligt kraftfull, kanske rent av kunglig, högstatussymbol (Zachrisson 2010, s. 165). En aspekt att beakta i sammanhanget är örnens enorma storlek, som gör den förhållandevis svårhanterlig i falkenering där fågeln bärs på armen av falkeneraren (Wenzel 1996, s. 40; Prummel 1997, s. 333; Bartosiewicz 2012,

s. 183). Samma aspekt kan rimligen även tala för dess stora symbolvärde som statusmarkör för sin ägare.

I medeltida falkeneringssammanhang är det tydligt att olika arter varit förknippade med olika status, och att de tyngsta fåglarna var högst upp i denna rangordning (Bartosiewicz 2012). Enligt medeltida skriftliga källor i Europa var jakt med pilgrimsfalk och jaktfalk förbehållet kungligheter och den absoluta eliten, medan duvhök och sparvhök kunde ägas av en bredare aristokrati (Prummel 1997, s. 335). Örnar är i dessa sammanhang extremt sällsynta och exklusiva, i princip förbehållna kejsaren (Bartosiewicz 2012, s. 183; Bochenski et al. 2016, s. 666). Utöver medeltida skriftliga källor som berättar om metoden finns även gott om medeltida och senare avbildningar, t.ex. på Bayeuxtapeten där kung Harald är återgiven till häst med sin falk på armen (Müller 1993, s. 433). I Risinge kyrka i Östergötland finns en 1200-talsmålning föreställande en beriden falkenerare med kungakrona, med sin falk på ena armen och ett köttstycke att locka med i den andra (Tilander 1964). Falkeneringens koppling till högreståndsmiljöer är genomgående mycket tydlig. Metoden att jaga med dresserade rovfåglar har fungerat mer som sport och statussymbol än som effektiv jaktmetod för att skaffa kött för uppehället (Müller 1993; Prummel 1997, s. 334; Magnell 2017, s. 54). I synnerhet har detta gällt de största fåglarna, som egentligen inte lämpar sig särskilt väl för denna typ av jakt (Bartosiewicz 2012, s. 183).

Falkenering fortsatte vara en populär aktivitet hos eliten under medeltid och långt upp i historisk tid. Den siste kunglige falkeneringsmästaren i Sverige dog så sent som 1867, och falkenering, som än idag är en levande tradition på många håll runt om i världen, har nyligen blivit upptagen på UNESCO:s lista över immateriella kulturarv (Gersmann & Grimm 2018). En lång rad olika arter används för falkenering idag, man skiljer här mellan jakt med långvingade (olika typer av falkar, från dvärgfalk till jaktfalk), kortvingade (hökar) och bredvingade (örnar) fåglar som används för delvis olika ändamål, i olika typer av landskap och med olika metoder. Ofta används hund i kombination med rovfågel, där hundens uppgift är att jaga fram bytet och fågelns uppgift är att nedlägga det. Till falkenering hör vidare en inte helt obetydlig materiell kultur, mestadels i förgängliga material men inkluderande huvor, väskor, remmar och bjällror.

Ben från rovfåglar har hittats i en rad gravar från yngre järnåldern inte minst i östra Mellansverige, där de vanligen förekommer tillsammans med en mängd andra djurben i föremålsrika gravar med tydlig högstatusprägel (Sten & Vretemark 1988; Beronius Jörpeland & Seiler 2011; Beronius Jörpeland 2013; Bäck & Evanni 2016; Hennius et al. 2016). Vanligaste arten är duvhök, men även jaktfalk, pilgrimsfalk, sparvhök, stenfalk, berguv, kungsörn och havsörn förekommer (Sten & Vretemark 1988, s. 150; Seiler 2001, s. 69; Ericson & Tyrberg 2004, s. 47). Förekomsten av rovfåglar i gravar från yngre järnålder tolkas vanligen som belägg för jakt med dresserad rovfågel, som när den introduceras i Skandinavien under 500-talet snabbt tycks ha blivit en populär syssla i aristokratiska miljöer inte minst i Mälardalen (Beronius Jörpeland & Seiler 2011, s. 47; Bolander 2015, s. 44; Magnell 2017, s. 54; Vretemark 2018). Den absolut övervägande delen av gravar från yngre järnålder med rovfågelsben tycks här vara mansgravar (Sten & Vretemark 1988, s. 148). Detta står i kontrast till argument kring falkenering baserade på rovfågelsrepresentationer i metallföremål, där de vendeltida fågelfibulorna har lyfts fram som belägg för falkenering och i synnerhet högstatuskvinnors koppling till denna syssla (Jennbert 2023, s. 111f). Ett annat exempel i samma riktning utgörs av en av de äldsta figurativa avbildningarna med falkeneringsmotiv i skandinavisk arkeologi, nämligen en figurin i ben eller horn från 1200-talet, möjligen ett knivskaft, påträffad vid Kongsgården i Oslo och föreställandes en kvinna med krona och en rovfågel på armen (NIKU 2021). Kvinnors koppling till falkenering är välbelagd även i andra medeltida fynd och källor och något som bör beaktas även i skandinaviska järnålderssammanhang.

Rovfågelsben i högstatusgravar är säkert belagt i Skandinavien från mitten av 500-talet och framåt (Vretemark 2018). Även om olika scenarier är tänkbara som förklaring till rov-

fåglarnas närvaro på gravbålet, torde falkenering vara en rimlig tolkning i de flesta fall (se dock Eldebrink 2024). Att belägga falkenering i boplatssammanhang är svårare, då närvaron av rovfågelben här skulle kunna förklaras på flera andra sätt. Örnar och andra stora rovfåglar kan t.ex. ha fångats in för sina fjädrars skull, vilka bl.a. använts till pilar (Prummel 2018, s. 470). För att med säkerhet belägga falkenering i boplatssammanhang behöver fler indikationer finnas närvarande, såsom utrustning kopplad till falkenering, ben från rovfåglar vanliga i falkeneringssammanhang, överrepresentation av honor i identifierat benmaterial från rovfåglar, eller ben från tänkbara bytesdjur (Prummel 2018, s. 468ff).

Denna typ av mer direkta belägg för falkenering i boplatsmaterial är över lag extremt sällsynta, och de äldsta beläggen i Europa härrör från 600-talet i dagens Frankrike (Prummel 2018, s. 472f). De äldsta helt säkra beläggen i Sverige är i form av rovfågelsben med läkta frakturer, och dateras till tidig medeltid (Vretemark 2018, s. 837). Flera exempel finns dock på boplatssammanhang från yngre järnålder med utpräglad högstatuskaraktär, med rovfågelsben identifierade i det osteologiska materialet. På centralplatsen Ströja i Östergötland, där den äldsta hallbyggnaden uppfördes under 400-talet, finns ett stort antal rovfågelsarter representerade i djurbensmaterialet vilket tolkats som indikation på att falkenering praktiserats på platsen (Hjulström & Lindeberg 2023, Hjulström muntligen). I yngre järnålderskontexter, bl.a. grophus, i Gamla Uppsala har utöver ben från duvhök påträffats ben från ett flertal tänkbara bytesdjur, samt enstaka bjällror som möjligen kan tolkas som falkeneringsutrustning (Sjöling et al. 2013; Magnell 2017). Vidare har fynd av artikulerade vingben från skogsduva här tolkats som möjliga vingspel som använts vid träning av rovfågel för jakt (Magnell 2017, s. 105). Sammantaget kan konstateras att medan säkra belägg för falkenering i boplatssammanhang är sällsynta, tycks det konsekvent och uteslutande röra sig om utpräglade högstatusmiljöer, eller platser i nära anslutning till dessa.

I det enorma djurbensmaterialet från Eketorps borg på Öland finns omkring 120 olika arter av fåglar belagda, trots att hela materialet inte analyserats (Boessneck et al. 1979, s. 216ff). Borgen har använts under flera faser från yngre romersk järnålder upp i medeltid, troligen med långa perioder av mindre aktivitet, i synnerhet mellan fas II och III. Den komplicerade kronologin och stratigrafin gör det svårt att med säkerhet avgöra vilka fåglar som är relaterade till mänsklig aktivitet och vilka som kan ha hamnat där naturligt. En övergiven boplats är attraktiv inte minst för asätare och rovfåglar som söker föda (Ericson & Tyrberg 2004, s. 16). I materialet från Eketorps borg har ben från berguv, fjällvråk, sparvhök, duvhök, havsörn, brun kärrhök, ängshök, fiskgjuse, lärkfalk, pilgrimsfalk och jaktfalk identifierats (Boessneck et al. 1979). Medan en del av dessa teoretiskt sett absolut kan ha med falkenering att göra, är andra arter osannolika i sammanhanget. I det mestadels medeltida materialet från undersökningen inför entrébyggnaden till Borgholms slottsruin 2004 finns ett 20-tal fågelarter, där havsörn utgör den enda rovfågeln (Vretemark 2007, s. 217f). Även i materialet från Gråborg (järnålder såväl som medeltid) har ett 20-tal fågelarter identifierats, dock inga rovfåglar (Vretemark & Sten 2008, s. 214).

Medan duvhök, pilgrimsfalk och andra små och mellanstora rovfåglar är förhållandevis vanligt förekommande som fynd i högstatusgravar från folkvandringstid och framåt, är ben från havsörn eller kungsörn oerhört sällsynta. När det gäller gravmaterial från yngre järnåldern i östra Mellansverige tycks det bara ha belagts i tre vikingatida gravar, samtliga från utpräglade högstatusmiljöer, bl.a. kungsgården på Adelsö i Mälaren där havsörn förekommer tillsammans med duvhök och berguv i graven Skopintull (Sten & Vretemark 2001; Zachrisson 2010, s. 165; Bratt 2008, tab. 25). Fynd av ben eller klor från havsörn eller kungsörn är över huvud taget mycket sällsynta, men förekommer från samtliga förhistoriska perioder med olika förslag till tolkning. På en mesolitisk boplats i Balltorp i Mölndal utanför Göteborg hittades ett bearbetat armbågsben från havsörn eller kungsörn, som föreslås ha använts som redskap eller eventuellt

smycke (Johansson 2014, s. 34). Från en neolitisk kustboplats i Solstad längs den småländska kusten finns ett fynd som med viss osäkerhet bestämts som örn, vilken del är dock inte närmare angivet (Dahlin & Palm 2017, s. 17). I Tåby i Östergötland hittades en klo från havsörn i en grav från yngre bronsålder, som föreslogs ha fungerat som talisman eller dylikt (Hörfors 2006, s. 18). En liknande tolkning har föreslagits för den genomborrade rovfågelsklo, troligen från havsörn, som hittades i en grop på en medeltida gård i Trollenäs i Skåne (Andersson et al. 2006, s. 32). Bland rovfågelsbenen från ovannämnda Ströja i Östergötland finns bl.a. havsörn (Hjulström & Lindeberg 2023; Hjulström muntligen).

Djurbensmaterialet från Hus XI domineras helt av tamdjur, med örnklon som ett av få undantag. Ett annat undantag är en underkäke av en räv som hittades i ett raseringslager i mittskeppet i husets västra del (Reinhold 2022, s. 52). Rävkäken har inte daterats och dess koppling till husets användningstid försvagas något av läget i ett raseringslager, men möjligheten kvarstår att den ändå kontextuellt ska kopplas till huset och i så fall dess yngsta fas. Rent generellt kanske ett enstaka rävben i ett domesticerat järnåldersammanhang skulle uppfattas som en svårförklarad anomali, men sett i relation till örnklon blir räven desto mer intressant. Medan det inte i nuläget säkert kan beläggas, är det fullt möjligt att räven utgjort ett bytesdjur för örnen och att den därmed kan sättas samman med falkenering på platsen.

Högstatusfyndet i ett sammanhang

I Gamla Skogsbys närmaste omgivningar finns två borgar, den enorma Gråborg ca åtta km mot nordost och den mer blygsamma Lenstad borg endast ca tre km fågelvägen mot ostnordost. Medan Gråborg genom föremålsfynd och utgrävningar helt säkert har använts under folkvandringstid (Palm 2008), är dateringen av och även karaktären hos Lenstad borg mer osäker. En förmodat folkvandringstida amulettring i brons, en s.k. knotenring, som uppges vara hittad i borgen löstes in till Historiska museet år 1846 (Stenberger 1933; jfr Rundkvist 1996, s. 20), och vid metalldetektering i borgen år 2016 hittades som enda fynd ett silvermynt från 1500-talet (Paulsson 2016). Vid en mindre utgrävning i Lenstad borg 2023 påträffades som enda förhistoriska anläggning en eldstad, från vilken ett sädeskorn ^{14}C-daterats till äldre romersk järnålder (Isaksson & Papmehl-Dufay 2023). Utöver detta kunde varken kulturlager eller andra strukturer påvisas som kunde indikera aktiviteter på platsen under järnåldern. Även om den arkeologiska undersökningen i Lenstad borg 2023 var begränsad, får den eventuella relationen mellan den folkvandringstida bebyggelsen i Gamla Skogsby och Lenstad borg i dagsläget betraktas som högst osäker. Om någon samtida borganläggning ska lyftas fram i sammanhanget är det snarast Gråborg åtta km norrut som är aktuell. Avståndet från Gamla Skogsby till Sandby borg på östra sidan är ca elva km fågelvägen, och till Bårby borg söderut omkring 14 km.

Det ekonomiska och sociopolitiska landskapet på Öland under mellersta järnåldern kan belysas med utgångspunkt i flera olika aspekter. En sådan är guldfynden, som erbjuder möjligheter att identifiera såväl bygder som centralområden som i sin tur kan korreleras och tolkas tillsammans med t.ex. bebyggelselämningar och borgar (Herschend 1980a; 1980b; Erlandsson 2010; Fabech & Näsman 2015). Ett annat sätt är att i stället utgå från borgarna och betrakta dessa som centrala samlingspunkter i separata bygder (Näsman 1997; Fallgren 2008). Antalet bygder eller områden som på detta sätt kan urskiljas varierar; Herschend kunde baserat på guldfynden urskilja fyra områden eller bygder från norr till söder (Herschend 1980a; 1980b), medan Näsman definierade bygder utifrån elva av borgarna på ön (Näsman 1997). I sin studie av solidusmaterialet talar Herschend om Björnhovdabygden, som vid tiden för hans avhandling omfattade 67 solidusmynt, bl.a. Ölands näst största guldmyntskatt, Björnhovdaskatten med 36 mynt (Herschend 1980a, s. 102). I sin studie av det omyntade guldet talar han i stället om bygden Torslunda–Bårby, som sträcker sig i princip från Rälla i norr till Kastlösa i söder (Herschend 1980b, s. 172f) och som därmed inbegriper såväl Björnhovda och Gamla Skogsby som en

stor mängd andra platser och lämningar. Karl-Oskar Erlandsson kunde utifrån en detaljerad kartläggning av olika kategorier av högstatusfynd, fornlämningar och platsnamn identifiera sju 'centralområden' på ön, varav Björnhovda-området är ett. Området som sträcker sig från Skogsby i söder till Holmetorp i norr omfattar flera av öns mest spektakulära guldfynd, ett troligt centralt hamnläge i Färjestaden (Snäckstaviken) samt flera teofora ortnamn, bl.a. Torslunda som anses vara platsen för en betydelsefull kultplats (Erlandsson 2010).

Jan-Henrik Fallgren har i stället utgått från det omfattande husgrundsmaterialet på ön och definierat gårdar av olika storlek, där han menat att en tydlig hierarki kan utläsas (Fallgren 2006). Den absoluta merparten av gårdarna är följaktligen små, medan ett litet fåtal kan betraktas som storgårdar. Fallgren identifierade på detta sätt 26 säkert belagda storgårdar utspridda över ön, och resonerade utifrån guldfynden att ytterligare åtminstone ca 16 st. ursprungligen funnits (Fallgren 2006, s. 146). Storgården i Gamla Skogsby har nyligen lyfts fram av Fallgren som en av de absolut största, inte bara på Öland utan i hela Skandinavien (Fallgren 2024). Sett ur detta perspektiv passar örnklon och tolkningen av den som ett uttryck för status av absolut högsta rang under folkvandringstid väl in.

Ett fynd som ofta nämns i samband med den förmodade centralplatsen i Björnhovda är den s.k. Färjestadskragen, en femringad guldhalskrage som hittades vid Färjestadens gård år 1860 (t.ex. Fabech 1997; Hagberg 2008). Fyndplatsen är belägen ungefär 1 m ö. h. och ca 3,5 km sydväst om den ovan nämnda bebyggelsen i Björnhovda. Halskragen hittades i vad som med all sannolikhet är omrörda massor, troligen schaktmassor hämtade någon annanstans ifrån i samband med bygget av "Kråkeskärs skans" på 1600-talet (Pesch 2015). Dess ursprungliga deponeringsplats är därmed omöjlig att fastställa, även om det brukar anses troligt att den är belägen någonstans i fyndplatsens närområde. De båda husgrunderna som undersöktes av Hagberg i Björnhovda uppgick till ca 36 respektive 40 m i längd, vilket ansågs stärka tolkningen att de representerade en storgård. Medan övrig bebyggelse i Björnhovda inte är känd då den är helt överodlad, kan det konstateras att de bevarade husgrunderna i Gamla Skogsby med lätthet slår Björnhovda i storlek och storslagenhet, med det största bevarade huset som mäter omkring 55 m i längd. En annan kuriositet i det här aktuella sammanhanget är att det vanligaste motivet bland de 274 miniatyrfigurerna på Färjestadskragen är fåglar, bl.a. flera som av allt att döma föreställer rovfåglar (Hagberg 2008, s. 149; Pesch 2015, s. 222; Andersson 2011, s. 120).

Avslutning

Örnklon i Gamla Skogsby är ett ovanligt, lite anonymt men samtidigt spektakulärt fynd som erbjuder tolkningsmöjligheter vilka på ett intressant sätt kan belysa bebyggelselämningarna på platsen i ett vidare sammanhang. Den inledande felaktiga fältbedömningen av fyndet som en hundklo hade kunnat låta det hela passera obemärkt förbi, vilket betonar vikten av noggranna osteologiska undersökningar av boplatsmaterial. Genom sakkunnig bedömning och jämförelser med referenssamlingar i både Lund och Stockholm är det nu ställt utom allt tvivel att det rör sig om en örnklo.

Närvaron av örn på platsen vittnar om en högstatusmiljö som ligger väl i linje med de monumentala byggnaderna och läget i ett av Ölands rikaste områden under folkvandringstid. Även om en säker artbestämning inte gått att göra, lyfter vi här fram möjligheten att klon representerar en kungsörn och att denna kan ha dresserats för att användas i falkenering. Det sistnämnda går naturligtvis inte att säkert belägga utifrån ett enskilt fynd av en klo och får därför betraktas som en hypotes, men örnklons närvaro på platsen kräver samtidigt sin förklaring och tolkningsmodellen kring falkenering belyser intressanta aspekter kopplade till förståelsen av platsen som det hittills tillvaratagna fyndmaterialet i övrigt inte medger. Även om en direkt överföring av symboliska konnotationer kopplade till olika fågelarter inte går att göra från medeltida kontinentala Europa till folkvandringstidens Öland, är det samtidigt rimligt att anta att örnen genom sin storlek och pondus ingav en betydande status till sin innehavare på

ett annat sätt än t.ex. en duvhök skulle göra. Att dressera en rovfågel är i sig ingen enkel sak, och att hantera de största fåglarna i en jaktsituation är ett spektakulärt skådespel som kräver såväl mod som kunskap, styrka och teknik (Wenzel 1996). Att kvinnor av allt att döma varit involverade i falkenering i olika sammanhang är intressant och värt att lyfta i sammanhanget, inte minst då narrativet kring elitbosättningar i skandinavisk järnålder generellt ofta präglas av en påtagligt maskulin vokabulär (Wienberg 1997) och att högstatuskvinnor vanligen främst synliggörs antingen genom kvinnligt associerat hantverk eller olika typer av smycken, som passiva skönhetsbärare och länkar i allianser i kontrast till de aktiva och mäktiga männen (Fernstål 2004, s. 110; Røstad 2021). Falkenering har av allt att döma framför allt varit förknippat med klass och status, snarare än ett visst kön (Back Danielsson 2014, s. 270). Samtidigt finns många indikationer på att kvinnor under yngre järnåldern haft en framträdande roll inte minst i rituella sammanhang kopplade till elitmiljöer (Hedenstierna-Jonson 2015). Falkenering ger här ytterligare en dimension, där kvinnor kan ha haft en aktiv roll som statusfyllda jägare och tämjare av det vilda.

Medan det bevarade husgrundsmaterialet, stensträngarna och borgarna på Öland gett oss en ovanligt detaljerad bild av var bebyggelsen legat och hur den varit organiserad, är det fortfarande mycket vi inte vet om järnålderns samhälle och landskap på ön. Just de synliga lämningarna och de rika fynden har i viss mån fungerat lite som skygglappar, där fokus så gott som alltid hamnat antingen på enskilda hus och deras innehåll eller på guldfynd och deras fördelning på spridningskartor, snarare än ett bredare landskapsperspektiv där olika aspekter beaktas tillsammans och i relation till varandra. Örnklon från Gamla Skogsby och de tolkningar som utifrån den här presenterats visar på potentialen i mindre skinande och till synes obetydliga iakttagelser, som på olika sätt kan lyfta dynamiken hos den öländska järnåldersbebyggelsen från att handla om synliga husgrunder till det mångfacetterade och intrikata sammanhang de en gång varit en del av.

Tack

Arbetet med artikeln har delvis utförts inom ramen för forskningsprogrammet ”Kris, konflikt och klimat: Samhällsförändring i Skandinavien 300–700” finansierat av Riksbankens jubileumsfond. De osteologiska analyserna har bekostats av föreningen Sandby borgs vänner samt av fundraising-medel insamlade genom Linnéuniversitetet, vilka härmed tackas. Tack ska också riktas till den anonyma granskaren, vars konstruktiva synpunkter och kommentarer avsevärt förbättrade texten och argumentationen.

Referenser

Andersson, K., 2011. *Guldålder: Svenska arkeologiska skatter.* Uppsala.

Andersson, M., Aspeborg, H. & Söderberg, B., 2006. *Väg 17, förbifart Marieholm, Skåne, Eslövs kommun, Reslövs och Trollenäs socknar, RAÄ 24 m.fl.* Riksantikvarieämbetet UV Syd, DAFF-rapport 2006:3. Lund.

Back Danielsson, I.-M., 2014. Handlingar på gränsen: En hypotes kring hetero- och homoerotiska uttryck på heliga Helgö och närliggande Hundhamra under yngre järnålder. *Med hjärta och hjärna: En vänbok till professor Elisabeth Arwill-Nordbladh*. Alexandersson, H., Andreeff, A. & Bünz, A. (red.). Göteborg.

Bartosiewicz, L., 2012. Show me your hawk, I'll tell you who you are. *A Bouquet of Archaeozoological Studies: Essays in honour of Wietske Prummel*. Raemaekers, D. C. M., Esser, E., Lauwerier, R. C. G. M. & Zeiler, J. T. (red.). Groningen.

Beronius Jörpeland, L. (red.), 2013. *Gamla Uppsala – Årsredogörelse år 2012: Utbyggnad av ostkustbanan genom Gamla Uppsala.* RAÄ, UV Rapport 2013:78. Stockholm.

Beronius Jörpeland, L. & Seiler, A., 2011. *Mälbys många ansikten: En tidigmedeltida huvudgård, förhistorisk och historisk gårdsbebyggelse*. RAÄ, UV Rapport 2011:57. Stockholm.

Beskow-Sjöberg, M., 1977. *The archaeology of Skedemosse 4: The iron age settlements of the Skedemosse area on Öland, Sweden*. Stockholm.

– 1978. Överplöjda järnåldersboplatser på Öland. *Kalmar län* 1978:66–73.

Bochenski, Z. M., Tomek, T., Wertz, K. & Wojenka, M., 2016. Indirect Evidence of Falconry in Medieval Poland as Inferred from Published Zooarchaeological Studies. *International Journal of Osteoarchaeology* 26:661–669.

Boessneck, J., von den Driesch, A. & Stenberger, L. (red.), 1979. *Eketorp: Befestigung und Siedlung auf Öland/Schweden: Die Fauna.* Stockholm.

Bolander, A., 2015. *Östra Grevie 9:40 och 12:14: Arkeologisk förundersökning 2014*. Statens historiska museer, Arkeologiska uppdragsverksamheten, rapport 2015:95.

Bratt, P., 2008. *Makt uttryckt i jord och sten: Stora högar och maktstrukturer i Mälardalen under järnåldern*. Stockholm.

Brink, S., 1999. Social order in the early Scandinavian landscape. *Settlement and Landscape*. Fabech, C. & Ringtved, J. (red.). Højbjerg.

Bäck, M. & Evanni, L., 2016. *Gravar och bebyggelse i Bäckby – 1000 år av liv på samma plats*. Statens historiska museer, Arkeologiska uppdragsverksamheten, rapport 2016:92.

Dahlin, M. & Palm, V., 2017. *En boplats i Solstad: En arkeologisk undersökning av en neolitisk kustboplats*. Västervik.

Dusil, S., 2018. Falconry in the mirror of normative sources from Central Europe (5th–19th centuries). *Raptor and human – falconry and bird symbolism throughout the millennia on a global scale*. Gersmann, K.-H. & Grimm, O. (red.). Kiel.

Edling-Arnell, I., 1978. Hässleby husgrunder. *Kalmar län* 1978:79–81.

Eldebrink, M., 2024. *Högt flygande gravfynd: Nytt perspektiv på falkenering och rovfåglar i gravar under yngre järnåldern*. Kandidatuppsats i arkeologi, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet.

Ericson, P. G. P. & Tyrberg, T., 2004. *The Early History of the Swedish Avifauna: A Review of the Subfossil Record and Early Written Sources*. Stockholm.

Erlandsson, K.-O., 2010. Öländska centralplatser under romersk järnålder och folkvandringstid. Magisteruppsats i arkeologi, Linnéuniversitetet, Kalmar.

Fabech, C., 1997. Slöinge i perspektiv."…*Gick Grendel att söka det höga huset…": Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder*. Callmer, J. & Rosengren, E. (red.). Halmstad.

Fabech, C. & Näsman, U., 2015. Gård, by, bygd – om öländsk järnåldersbebyggelse. *Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandby borg*. Arnell, K.-H. & Papmehl-Dufay, L. (red.). Kalmar.

Fallgren, J.-H., 1993. Bebyggelsearkeologiska undersökningar i Böda sn på Öland. *Kalmar län* 1993:142–150.

– 1997. Hus och gård på Öland. *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 33:63–76.

– 2006. *Kontinuitet och förändring: Bebyggelse och samhälle på Öland 200–1300 e.Kr*. Uppsala.

– 2008. Fornborgar, bebyggelse och odlingslandskap. *Gråborg på Öland: Om en borg, ett kapell och en by*. Tegnér, G. (red.). Stockholm.

– 2024. Settlement, climate crisis and lordship in Early Medieval Scandinavia. *Current Swedish Archaeology* 31:143–181.

Fernstål, L., 2004. *Delar av en grav och glimtar av en tid: Om yngre romersk järnålder, Tuna i Badelunda och personen i grav X*. Stockholm.

Gersmann, K.-H. & Grimm, O. (red.), 2018. *Raptor and human: Falconry and bird symbolism throughout the millennia on a global scale*. Kiel.

Hagberg, U.-E., 1976. Fundort und Fundgebiet der Modeln aus Torslunda. *Frümittelalterlische Studien* 10:323–349.

– 2008. Rika fynd och långväga kontakter. *Gråborg på Öland: Om en borg, ett kapell och en by*. Tegnér, G. (red.). Stockholm.

Hedenstierna-Jonson, C., 2015. Särskilda kvinnor i Klinta. *Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandby borg*. Arnell, K.-H. & Papmehl-Dufay, L. (red.). Kalmar.

Hennius, A., Sjöling, E. & Prata, S., 2016. *Människor kring Gnistahögen: Begravningar från Vendeltid, Vikingatid och tidig Medeltid*. Upplandsmuseet, rapport 2016:02.

Herschend, F., 1980a. Två studier i öländska guldfynd, I: Det myntade guldet. *Tor*:33–94.

– 1980b. Två studier i öländska guldfynd, II: Det omyntade guldet. *Tor*:195–294.

Hjulström, B. & Lindeberg, M., 2023. The elite settlement at Ströja, Eastern Sweden, AD 450–1000. *Complexity and dynamics: Settlement and landscape from the Bronze Age to the Renaissance in the Nordic Countries (1700 BC–AD 1600)*. Ødegaard, M. & Ystgaard, I. (red.). Leiden.

Hörfors, O., 2006. *Tåby skola: Arkeologisk undersökning*. Östergötlands museum, rapport 2006:70.

Isaksson, S. & Papmehl-Dufay, L., 2023. Lenstad borg: Arkeologiska undersökningar av Lenstad fornborg, L1956:5511, Mörbylånga kommun, Kalmar län, maj 2023. Arkeologiska forskningslaboratoriet, rapport nr 36. Stockholm.

Jennbert, K., 2023. 'The falcon-cloak whistled': Bird fibulae, falconry and powerful women in seventh-century Scandinavia. *Art and Archaeology of Human Engagements with Birds of Prey: From Prehistory to the Present*. Wallis, R. J. (red.). London.

Johansson, G., 2014. *En 10 000 år gammal boplats med organiskt material i Mölndal: Ytterligare en överlagrad Sandarnaboplats vid Halltorp*. Riksantikvarieämbetet, UV Rapport 2014:91. Mölndal.

Jonsson, A., 2021. *Får- och byggnadskroppsdelar: Handlingar och spatiala relationer kring byggnadsdeponeringar av får på Öland*. Kandidatuppsats i arkeologi, Linnéuniversitetet, Kalmar.

Königsson, E. S., 1978. Järnåldersbosättningarna på Alvaret vid Möckelmossen. *Kalmar län* 1978:73–79.

Magnell, O., 2017. *Gårdarnas djur – osteologisk analys: Utbyggnad av Ostkustbanan genom Gamla Uppsala*. Upplandsmuseet, rapport 2017:112.

Müller, H.-H., 1993. Falconry in central Europe in the Middle Ages. *Exploitation des animaux sauvages a travers le temps*. XIIIe Rencontres Internationales d'Archéologie et d'Histoire d'Antibes. IV° Colloque international de l'Homme et l'Animal, Société de Recherche Interdisciplinaire Éditions APDCA. Juan-les-Pins.

NIKU 2021 = Figur med krone og falk fra 1200-tallet funnet i middelalderparken – men er det en konge eller en dronning? Norsk institutt for kulturminnesforskning (NIKU), 12. desember 2021. <https://www.niku.no/2021/12/funn-av-konge-med-falk-fra-1200-tallet-men-hvilken-konge/> [läst 2024-04-28].

Näsman, U., 1997. Strategies and tactics in Migration period defence. *Military aspects of Scandinavian society in a European perspective, AD 1–1300*. Nørgård Jørgensen, A. & Clausen, B. L. (red.). Köpenhamn.

Palm, V., 2008. Lyx och vardag i Gråborg. *Gråborg på Öland: Om en borg, ett kapell och en by*. Tegnér, G. (red.). Stockholm.

Papmehl-Dufay, L., 2012. *Att bana väg genom kulturlandskapet: Kulturhistorisk förstudie inför Förbifart Färjestaden*. Kalmar läns museum, rapport 2012:8.

– (red.), 2020. *I hövdingens kök? Arkeologisk undersökning i Gamla Skogsby oktober 2019*. Kalmar.

– (red.) 2021. *Hos trälar och stormän: Arkeologisk undersökning i Gamla Skogsby september och oktober 2020*. Kalmar.

– (red.) 2022. *Under storkökets golv: Arkeologisk undersökning i Gamla Skogsby september och oktober 2021*. Kalmar.

– (red.) 2023a. *Fortsättning följer: Arkeologisk undersökning i Gamla Skogsby september och oktober 2022*. Kalmar.

– 2023b. Järnåldersbebyggelsen i Gamla Skogsby: Fyra år in i de arkeologiska undersökningarna. *Öländska horisonter*. Winberg Sääf, J. & Gunnarsson, G. (red.). Borgholm.

– (red.) 2024. *Kök eller hall? Arkeologisk undersökning i Gamla Skogsby september och oktober 2023*. Kalmar.

Paulsson, J., 2016. Arkeologisk förundersökning. Lenstad 2:2–5, fornlämning 9:1, Torslunda socken, Mörbylånga kommun, Öland, Kalmar län. Kalmar läns museum, rapport 2016:5.

Pesch, A., 2015. *Die kraft der Tiere: Völkerwanderungszeitliche Goldhalskragen und die Grundsätze germanischer Kunst*. Mainz.

Petersson, M., 2009. *Järnålder på Alvaret: Arkeologisk undersökning av husgrund: Nedra Segerstads alvar, Segerstads socken, Öland*. Kalmar läns museum, rapport 2009:30.

Prummel, W., 1997. Evidence of hawking (falconry) from bird and mammal bones. *International Journal of Osteoarchaeology* 7:333–338.

– 2018. The archaeological-archaeozoological identification of falconry – methodological remarks and some Dutch examples. *Raptor and human – falconry and bird symbolism throughout the millennia on a global scale*. Gersmann, K.-H. & Grimm, O. (red.). Kiel.

Rasch, M., 1991. Torslunda socken. *Ölands järnåldersgravfält vol. II*. Hagberg, U. E., Stjernquist, B. & Rasch, M. (red.). Stockholm.

Reinhold, L., 2020. *Gästabud i Gamla Skogsby: En osteologisk undersökning av hallar och festmåltider*. Kandidatuppsats i historisk osteologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

– 2023. *Djuren i Gamla Skogsby: En osteologisk undersökning med djuren i centrum*. Masteruppsats i historisk osteologi, Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.

Richter, T., 2018. Practicalities of falconry, as seen by a present-day falconer. *Raptor and human – Falconry and bird symbolism throughout the millennia on a global scale*. Gersmann, K.-H. & Grimm, O. (red.). Kiel.

Rundkvist, M., 1996. Järnålderns ringamuletter med knoppar eller vulster. *Fornvännen* 91:13–25.

Røstad, I. M., 2021. *The language of jewellery: Dress-accessories and negotiations of identity in Scandinavia, c. AD 400–650/700*. Oslo.

Schulze, H., 1988. Rapport: Antikvarisk kontroll vid ledningsdragning och undersökning av härdar och forntida hästgrav vid fornlämning 81–84, Ölands Skogsby 5:14, 5:6 m fl, Torslunda sn, Öland. Kalmar läns museum (stencil).

Seiler, A., 2001. *I skuggan av båtgravarna: Landskap och samhälle i Vendels socken under yngre järnålder*. Stockholm.

Sjöberg, S., 2022. *Att kliva in i ett kök: En studie av hantverks- och brukstraditioner med en lipid- och tunnslipsanalys på hushållskeramik från folkvandringstida Gamla Skogsby, Torslunda socken, Öland*. Masteruppsats i laborativ arkeologi, Stockholms universitet.

Sjöling, E., Prata, S. & Magnell, O., 2013. Osteologi. *Gamla Uppsala – årsredogörelse år 2012. Utbyggnad av Ostkustbanan genom Gamla Uppsala*. Beronius Jörpeland, L. (red.). Riksantikvarieämbetet, UV rapport 2013:78. Stockholm.

Sten, S. & Vretemark, M., 1988. Storgravsprojektet – osteologiska analyser av yngre järnålderns benrika brandgravar. *Fornvännen* 83:146–156.

– 2001. Skopintull – nya rön om en gammal grav. *Vi får tacka Lamm*. Magnus, B., Orrling, C., Rasch, M. & Tegnér, G. (red.). Stockholm.

Stenberger, M., 1933. *Öland under äldre järnålder: En bebyggelsehistorisk undersökning.* Stockholm.
Stilborg, O., 2024. Bilaga 6. Gamla Skogsby's keramiktradition: Analysrapport. *Kök eller hall? Arkeologisk undersökning i Gamla Skogsby september och oktober 2023.* Papmehl-Dufay, L. (red.). Kalmar.
Tilander, G., 1964. Den krönte falkeneraren i Risinge kyrka och forna tiders falkjakt. *Fornvännen* 59:131–151.
Vikstrand, P., 2022. *Öländska ortnamn och öländsk landskapshistoria.* Borgholm.
Vretemark, M., 2007. Osteologisk analys. *Arkeologi vid Borgholms slott: Bebyggelse från järnålder och medeltid.* Stibeus, M. (red.). Linköping.
– 2018. Birds of prey as evidence for falconry in Swedish burials and settlements (550–1500 AD). *Raptor and human – Falconry and bird symbolism throughout the millennia on a global scale.* Gersmann, K.-H. & Grimm, O. (red.). Kiel.
Vretemark, M. & Sten, S. 2008. Djur och människor i Gråborg. *Gråborg på Öland: Om en borg, ett kapell och en by.* Tegnér, G. (red.). Stockholm.
Wenzel, E.,1996. *Kunsten at jage med rovfugle.* Fredensborg.
Wienberg, J., 1997. Stormænd, stormandskirker og stormandsgårde? *META* 1997/4:53–61.
Zachrisson, T., 2010. Kungsämnen i Söderby och kungens Sigtuna: Om den materiella kulturen i och kring Söderby i Danmarks socken. *Situne Dei* 2010:163–174.

Summary

Öland's Iron Age settlement is primarily known from extensive above-ground visible remains built in stone, such as ringforts, house foundations and stone fences, providing a unique insight into social organization and hierarchies during the mid-Iron Age. Of more than 1 300, only around 35 houses on the island have been investigated archaeologically. Instead, most studies have been based on the features visible in the landscape. From this, a hierarchical model has been proposed, where the majority of the farms consisted of 1–3 houses and a small proportion can be described as large farms with 4 or 5 houses, where one of the houses usually stands out in size. One of the largest farms on the island is located in the area known as Gamla Skogsby. Here Linnaeus University archaeology students excavated a 35 m long Migration Period house in the years 2019–2023.

The paper focuses on a single find, more specifically a raptor claw, which was found inside the north long wall approximately in the middle of the house in 2021 and which has been identified as the claw of an eagle. The hypothesis presented is that the claw represents a golden eagle used in falconry, and the archaeological implications of such an interpretation are examined. Falconry as a prestigious hunting method reached Europe from the east during the 5th century, and already in the 6th century it is indirectly evidenced in Scandinavia in the form of osteological remains of various raptor species in burials, predominantly richly adorned ones and usually interpreted as male graves. From medieval European sources, it is clear that different species were associated with different status, with the largest birds at the very top of the prestige ladder. The presence of an eagle at Gamla Skogsby is then reflected upon and set in relation to the site being one of the largest farms of the period not only on Öland but in the whole of Scandinavia, as well as to various finds and observations in the surrounding area.

The presence of an eagle at Gamla Skogsby testifies to a high-status environment that is well in accordance with the monumental scale of houses at the site and its location in one of Öland's richest areas during the Migration Period. While remaining a hypothesis, the idea of the claw representing a golden eagle used in falconry highlights interesting aspects linked to the understanding of the site that the find material recovered so far in general does not admit. Training a bird of prey is in itself no simple matter, and handling the largest birds in a hunting situation is a spectacular feat that requires courage as well as knowledge, strength and technique. Archaeological as well as his-

torical sources from around Europe indicate that women to a certain extent may have been involved in falconry, which is interesting and worth highlighting not least since the archaeological narrative surrounding elite settlements in the Scandinavian Iron Age is often characterized by a distinctly masculine vocabulary. High-status women are usually primarily made visible either through female-associated crafts or different types of jewelry, as passive carriers of beauty and links in alliances, in contrast to the active and powerful men. Falconry, however, was primarily associated with class and status, rather than a specific gender. Also, there are many indications that women especially in the late Iron Age could have a prominent role, not least in ritual contexts connected to elite environments. Falconry provides another dimension here, where women may have had an active role as high-status hunters and tamers of the wild.